

400845

15

BÁTHORY GÁBOR ÉS BETHLEN

VISZONYA

A KÉT OLÁH VAJDASÁGHOZ.

IRTA:

DR. GÖRÖG FERENCZ.

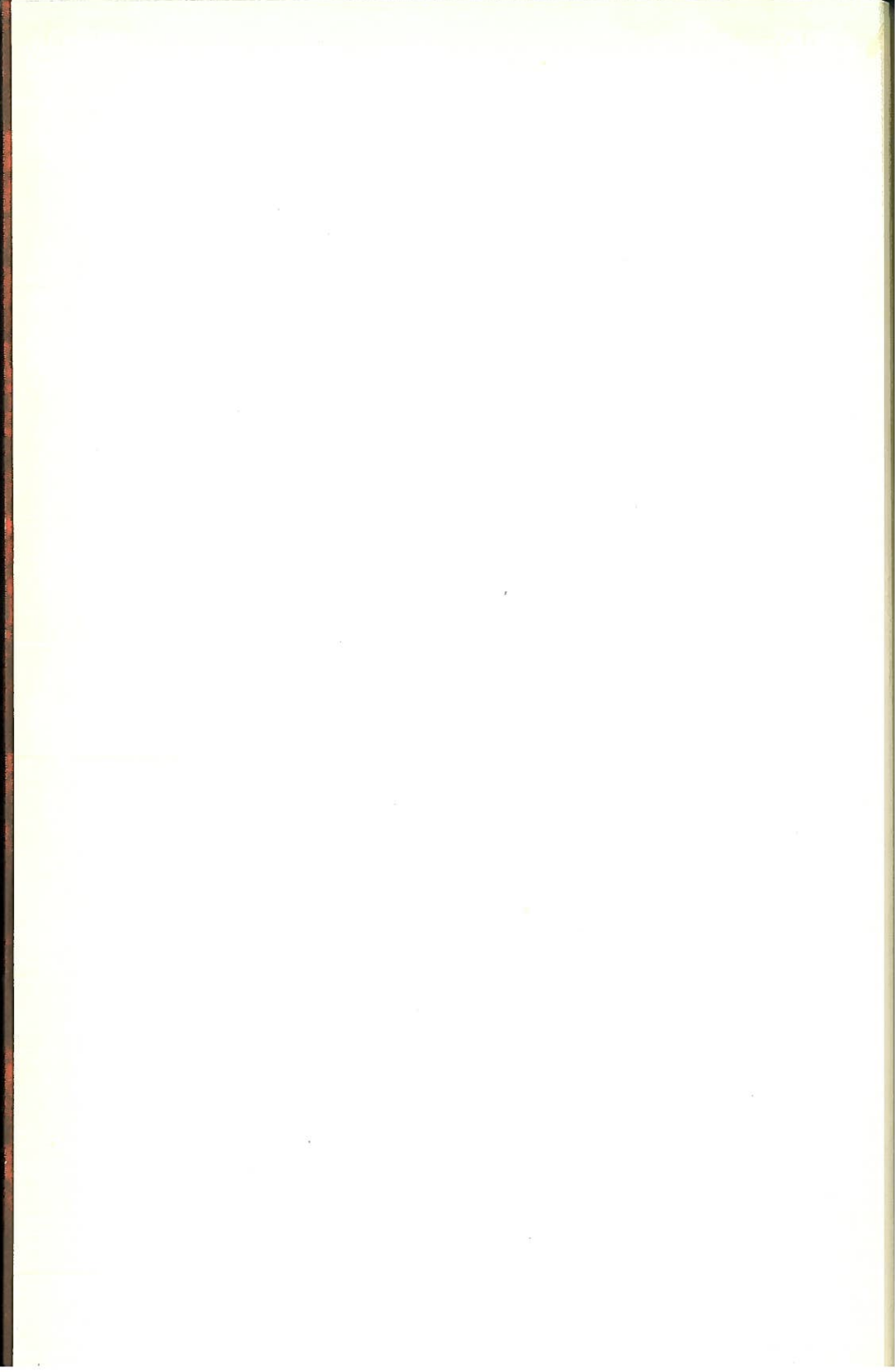

KOLOZSVÁR,

NYOMATOTT AJTAI K. ALBERT KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.

1905.

Ára 70 fillér.

588815

BÁTHORY GÁBOR ÉS BETHLEN
VISZONYA

A KÉT OLÁH VAJDASÁGHOZ.

IRTA:

DR. GÖRÖG FERENCZ.

KOLOZSVÁR,

NYOMATOTT AJTAI K. ALBERT KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.

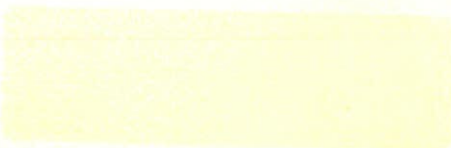
1905.

MTA
KIK

400845

MAGY. AKADEMLA
KÖNYVTÁRA

Erdély a XVI. század elejétől a XVII. század végéig állandóan kisebb-nagyobb befolyást gyakorolt a szomszédságában fekvő két oláh vajdaság fölött, melyeknek vajdái természetesen Erdélyhez vonzódtak, hogy ha már függetlenségüket nem is tudják megőrizni, legalább életüket mentsék meg a törökkel szemben. Erre utalta őket, különösebben a havasalföldi vajdákat, Erdély fekvése is, mert a kis Erdélynek uralkodó helyzete volt a havasalföldi síkság fölött. Viszont Erdélyre nézve is igen fontosak voltak a vajdák politikai állása és cselekedetei, és ezeket az erdélyi fejedelmek mindig is figyelembe vették.

Természetesen addig, míg Erdély véglegesen meg nem alakult, míg be nem következett a tényleges különválás, az erdélyi fejedelmek nem fordíthattak kellő gondot a két szomszédos ország helyzetére, mert Erdélynek erejét azon küzdelmek fogyasztották, vezérférfiainak figyelmét azon akadályok foglalkoztatták, melyekkel a különválás, az önállóság kivívásáért kellett megküzdeniök. Midőn azonban Erdély szervezésének nagy akadályai le voltak győzve, hozzá fogtak a fejedelmek, hogy egy olyan erős, hatalmas országgá tegyék Erdélyt, mely magába foglalja a szomszédos államokat is, első sorban a két oláh vajdaságot.

Báthory Zsigmond volt az első, aki hatalma alá hajtotta az oláh vajdákat, erős hitlevélen alapuló hatalmával rendelkezvén fölöttük, majd Báthory Endre kíséri meg követni elődje példáját, azonban jámbor hitével saját vesztét sem látja, belemegy a Mihály vajda által ravaszul font hálóba, helyébe pedig újra Zsigmond kerül; Zsigmond fejedelem már nem tudja megállani helyét, melyet Székely Mózes foglal el, de ő is elbukik.

Az új fejedelem, Boeskey szintén sokkal kevesebb ideig uralkodott, minthogy újra megvalósíthatta volna azokat a terveket, melyek a két oláh vajdaság behódoltatását célozták s a melyek Báthory Zsigmond uralkodása alatt testet öltöttek. Utódja, Rákóczy Zsigmond beteges, öreg ember volt, a ki inkább barátságban akart élni a vajdaságokkal, mintsem hogy főnhatósági joga elismertetéséért háborúba keveredjék. A fejedelem maga is érezte, hogy a kormányzás terhei meghaladják erejét s ezért, másfelől meg nem akarván polgárháborút előidézni a heves és trónra vágyó Báthory Gáborral szemben, az országra minden oldalról tornyosuló veszedelmek elhárítása, a béke érdekében lemondott a fejedelemségről.

A Rákóczy lemondásával megüresedett fejedelmi székre az összegyűlt rendek *Báthory Gábort* választották meg. Alig foglalta el a fiatal, tetterős Báthory Gábor a trónt, azonnal a két oláh vajdaság felé fordította figyelmét, fiatal kora daczára helyes tapintattal fogván föl Erdélynek helyzetét a vajdaságokkal szemben, melyekben Erdélynek a befolyása Báthory Zsigmond óta folyton csökkent, a hűbéri viszony pedig teljesen meglazult. Erre különben már a választási föltételek is ösztönözték, melyekben a rendek kimondták, hogy „az két Oláhországgal is az jó szomszédságot megoltalmazza“,¹ mert a vajdák kétszínű politikája következtében Erdély több ízben szenvedett kárt. A fejedelem épen ezért biztosítani akarta az országot s ezt úgy remélte elérni, ha a régi hűbéri viszonyt állítja helyre. Hogy mily buzgalommal foglalkozott e tervvel, mutatja az is, hogy a tanácsosaival tartott első értekezlete is a havasalföldi viszonyokra vonatkozott.

A fejedelemnek az volt a célja, hogy fölújítva azt a viszonyt a két vajdasággal, mely Báthory Zsigmond idejében fennállott, hogy Erdély fősége alá vonva Havasalföldet és Moldvát, egy erős államot alkosson, de nem a török ellen, mint Zsigmond, hanem azért, hogy annál nagyobb tekintélye legyen, midőn a lengyel korona után fog nyulni, a mi életének vég-

¹ Báthory G. választási föltételei. Szilágyi, Erdélyi Országgyűlési Emlékek. VI. kötet. Törvények és okiratok. 90. l.

czélja volt. Tervéhez természetesen szükséges volt az, hogy a két Oláhországban olyan vajdák legyenek, akik teljesen tőle függjenek és akikre terve végrehajtásában mint biztos eszközökre számíthasson. De az akkor uralkodó havasalföldi vajda, Radul nem látszott olyannak, aki tartósan híve lehetne a fejedelemlennek, mert folytonosan változtatta politikáját. Ezt a vajdát tehát el kellett távolítani Havasalföld vajdai székéből.

A kétszínű politikát folytató Radul megbuktatására sohasem volt kedvezőbb alkalom, mint akkor; a prágai udvartól el volt zárva, mert az uralkodó házban Rudolf és Mátyás között meghasonlás keletkezett; a porta pedig már eddig is rossz szemmel nézte Radul politikáját és nem bánta, ha az erdélyi fejedelem elűzi, vagy ha helyes útra téríti az ingadozó vajdát; a moldvai vajda, Mogila Konstantin meg éppen örvendett volna, ha gyűlölt szomszédjától megszabadul; ezenkívül saját boérjai sem szerették, tehát nem lett volna nehéz elmozdítani Radult, kinek már az utódja is ki volt jelölve Kamarás Mihály havasalföldi boér személyében, ki akkor néhány bujdosó társával Brassóban tartózkodott.

Mielőtt a fejedelem belement volna terve megvalósításába, teljesen tisztában akart lenni a helyzettel. Ezért felvilágosítást kért Weiss Mihály brassai polgártól, ki a havasalföldi ügyeket és Radulnak a helyzetét is a legalaposabban ismerte. Weiss azonban azt válaszolta, hogy nem tartja tanácsosnak Radul megtámadását, mert igen erős és gazdag, ezenkívül igen ravasz, tehát nagyon nehéz volna levern. Ugyanakkor Piskóti Balázst meg titokban Moldvába küldi Báthory, hogy megtudakolja a vajda véleményét. Jassyban nagyon megtetszett a terv s a vajda készséggel ajánkozott, hogy segíteni fogja a fejedelmet Radul ellen, sőt Kamarás Mihálynak, a trónkövetelőnek 4000 forintot, lovat és egyéb ajándékokat is küldött.¹

Weiss véleményét a moldvai vajda izenete háttérbe szorította s a fejedelem elhatározta, hogy Radullal szemben érelyesen fog föllépni, minthogy azonban az országgyűlés tudta és

¹ Weiss naplója. Trauschenfels: Deutsche Fundgruben etc. III. k. 1860, Brassó, 200. 1.

beleegyezése nélkül nem indíthatott hadjáratot, összehívta a rendeket (1608. máj. 15.) A rendek Radul megbuktatásának ter-
vét beható megfontolás alá vették, hosszasan vitakoztak e
kényes és mindenestre koczkázattal járó ügy fölött, végre arra
az eredményre jutottak, hogy nem tanácsos a békés és barát-
ságos viszonyt megzavarni egy bizonytalan hadjáratral, hanem
küldjenek követséget Radul vajdához és követelják tőle a hit-
levél kiállítását, mint az előző fejedelmek alatt gyakorlatban
volt, ismerje el a vajda Erdélynek főnhatósági jogát, mert ellen-
kező esetben haddal fogják kényszeríteni reá.

A fejedelem noha csak részben érte el célját, a meunyi-
ben Radul megtámadása csak föltételes volt, belenyugodott a
rendek válaszába s követet küldött a havasalföldi vajdához. Radul
látva, hogy minden oldalról veszély fenyegeti, mindenfelől ellen-
ség veszi körül, hajlandó volt boérjaival együtt a felszólításnak
engedelmeskedni s a régi viszonyt felújítani. 1608. máj. 31.-én
tette le a vajda boérjaival együtt a hűségesküt a szövetségre,
melynek pontjait nem ismerjük, de annyi bizonyos, hogy nem
újult meg a fejedelem és a vajda között a hűbéri viszony, hanem
csak védő- és daczszövetség jött létre, melynek, úgy látszik,
egyik pontja az volt, hogy a bujdosó boérok fogassanak el, mert
Radul kivánságára az Erdélyben tartózkodó havasalföldi buj-
dosók mind elfogattak s kettőt kivéve, a többit mind kiszolgál-
tatták a vajdának, köztük Kamarás Mihályt is.¹

Miután Báthory Gábor Havasalföld felől biztosította magát,
Moldvára fordította figyelmét, annyival is inkább, hogy Mogila
Konstantin moldvai vajdára csak addig számíthatott biztosan,
míg a vajda ellenségével, Radullal ki nem békül, minthogy
pedig most szerződés jött létre közöttük, a fejedelem biztosítani
akarta magát Moldva felől is. Báthory, ki a Radul vajdával
való kibékülést csak a körülményektől előidézett fegyverszünet-
nek tekintette, sietett a moldvai vajdával szorosabb szövetséget
kötni; ez sikerült is, mert a moldvai vajda és boérjai 1608.
július 18-án letették az esküt és kiállították az aláírásaikkal
ünnepélyesen ellátott okíratot.²

¹ Weiss naplója 201. l.

² Közölve Weiss naplójában 204—205. l.

A hitlevélben a vajda megesküszik, hogy Báthory Gáborhoz és országához mindig hű lesz, barátjainak barátja, ellenségeinek ellensége fog lenni, teljes erejével arra fog törekedni, hogy a fejedelem javát munkálja, ha pedig a fejedelemnek szüksége lesz segítségére ellenségei ellen, kötelezi magát a vajda, hogy azonnal küldeni fog elegendő segítő csapatot. Igen érdekes a hitlevél utolsó pontja, mely egyetlen egy hitlevélben sem található meg ezen oklevelen kívül, mely azt mutatja, hogy maga Báthory Gábor sem hitte, hogy magasra törő terveit mind megvalósíthatja és hogy mindvégig nyugodtan kormányozhasson országában. Ugyanis az utolsó pontban a vajda megígéri, hogy ha a fejedelemnek menekülnie kell országából, mind őt, mind híveit szívesen fogadja s gondoskodni fog számukra illő ellátásról. A hitlevelekben az előfordul igen gyakran, hogy a fejedelem biztosítja a vajdát esetleges menekülése idejére, de viszont nem: ez az egyetlen hitlevél, melybe azt is felvették. A hitlevélben nincsen megemlítve, de a vajda azt is megígérte, hogy 8000 forintot küld ajándékkul a fejedelemnek, a mivel megtette az első lépést Erdély főségének elismerésére. Ez a 8000 forint azonban nem volt rendes évi adó, hanem csak ajándék (munus) s azt bizonyítja a hitlevél is, mely nem hűbéri viszonyra mutat, hanem csak kölcsönös biztosító levél arról, hogy veszedelem esetében megsegítik egymást. Ilyen tartalmú hitlevél után nem lehet azt következtetni, hogy az említett összeg állandó évi adó lett volna, a mint néhány író föltünteti. Megezáfolja ezt az a körülmény is, hogy egy év múlva a vajda megküld 2000 forintot, a többire azonban haladékot kér, a mit nem tehetett volna meg, ha a 8000 forint évi adó lett volna. Hiszen a fejedelem sem egyezhetett bele ilyen adófizetésbe, mely szerint évek lefolyása alatt sem kaphatta volna meg egy évi adóját.

Báthory értesülvén a szerződés megkötéséről, 1608. aug. 9-ikére részgyűlést hirdetett, melynek főtárgya a moldvai vajdával kötött szövetség elfogadása volt. A rendek összegyűltek a kitűzött időre, de a moldvai követség késett; minthogy pedig a rendek nem maradhattak sokáig együtt, minden nemzetből 8—8 bizalmi férfit választottak s kötelezték a megyék főispán-

jait is, hogy várják be a követeket, kik a gyűlés után meg is érkeztek a fentemlített hitlevéllel és uruk üdvözlétével, melyre a fejedelem Petki által küldött viszonzüdvözlétet.

Azonban a jó viszony nem volt tartós, megbontotta a moldvai vajda azzal, hogy az ígért 8000 forintot többszöri sürgetés daczára sem fizette meg, mire a különben is heves fejedelem fölbosszankodott és elhatározta, hogy a szerződést fölbontja. Weiss Mihály 1609. júniusában megbízatást kap a fejedelemtől, hogy a vajda hitlevelét vigye vissza és kérje el a fejedelemtől. Weiss Mihály el is indult Brassóból s június 10.-én már a moldvai vajda előtt volt, előadva a fejedelem kívánságát, egyzersmind kijelentette, hogy a fejedelem ezután is jóakaró szomszédja fog lenni csak „kötelesség alatt nem akar lenni, mivel-hogy Erdély Moldvának ennekelőtte való időkbén soha nem is volt kötelese“.¹ A vajda azonban nem akarta teljesen megszakítani a fejedellemmel való összeköttetését, el akarta simítani a kényes dolgot s igyekezett kiengesztelni a fejedelmet; megújította ígéreteit és a hitlevelet nem akarta visszaadni, mire Weiss Mihály letette a vajda asztalára a vajda hitlevelét s ott hagyva, visszatért. Mogila Konstantin vajda erre megijedve, nem sokára követet küldött (1609. nov.), a ki egy szép paripát, kutyákat hozott ajándékba a fejedelemnek és elhozott 2000 forintot a vitás 8000 forintból, ígérve, hogy rövid idő alatt a hátralevő részt is el fogja küldeni. De Báthoryt nem lehetett olyan könnyen kiengesztelni; a fejedelem elfogadta ugyan az ajándékba hozott lovat és kutyákat, a pénzt azonban visszautasította és a követet letartóztatta, hogy így kényszerítse a vajdát a hitlevél visszaküldésére.

Báthory Gábor ez erőszakossága, általában nagyratörő politikája, szenvedélyes jelleme mindenfelé ellenségeket támasztott. Legnagyobb ellensége a bécsi udvar volt, mely nagy reményeket fűzött Báthory fejedelemségéhez, azt hiven, hogy benne megtalálják Báthory Zsigmond politikájának folytatóját s meg voltak győződve, hogy ő majd ismét egyesíteni fogja az aldunai államokat a magyar király fősége alatt. Az udvar azonban

¹ Weiss naplója 207. l.

nagyon csalatkozott, mert Báthory Gábor akart ugyan szövetséget létesíteni a két Oláhország és Erdély között, de nem a bécsi udvar, hanem a saját fősége alatt, hogy erre a szövetségre támaszkodva, könnyebben elérhesse a lengyel koronát.

A fejedelem terve azonban nem tetszett az oláh vajdának, kik feltették önállóságukat Báthory politikájától. Radul havasalföldi vajda különben is a Habsburg-ház teremtménye volt, ennél fogva a német politikához hajlott; Báthory Gábornak ugyan hűséget esküdött, de azért állandó összeköttetésben állott a bécsi udvarral, hová igen ellenséges indulatú leveleket írt a fejedelem ellen. 1609. májusában Radul már ismét fölajánlotta hűségét II. Mátyásnak három föltétel alatt, melyekben a török ellen akarta biztosítani magát.¹

Épen így gondolkozott a moldvai vajda is, kit a fejedelem mélyen megsértett, midőn visszaküldötte a hitlevelet s letartóztatta a vajda követét. A vajda ilyen körülmények között belátta, hogy a heves, erőszakos fejedelem törekvése reá nézve káros s ezért készségesen sorakozott Báthory Gábor ellenségei sorába, miután egy második követsége s újabb lóajándéka sem engesztelte ki a haragvó fejedelmet. Báthoryt Weiss sem tudta békés kiegyezésre bírni, pedig a moldvai vajda ugyancsak ösztönözte erre, sőt még fényes ajándékokat is küldött Weissnak, csak hogy a béke útját egyengesse,² de Báthory nem akart lemondani tervéről s így minden békítési kísérlet hiábavaló volt.

Észrevették a havasalföldi bujdosó boérok is a fejedelem szándékát, kik (1609. jul. 25.-én) Báthory Gáborhoz fordulnak, hogy segítsen nehéz helyzetükön, eszközölje ki, hogy békében haza mehessenek s ott nyugodtan élhessenek, mert most „az boirok, az kiknek kezekben hatta volna az országot, hogy ezek főképen mint magok hazáját oltalmaznák, mindenek ellen, ők pediglen sem Istent, sem hazájoknak megmaradását nem gondolják meg, hanem az nagy henyélésben mind fejedelmestől vadnak mindéltigh... az országnak boirit le kezdték vágni

¹ Daróczy Ferencz jelentése. Darócz, 1609. május 13. Erd. Orszgy. Eml. VI. k. Törv. és okir. 131. l.

² Iorga: Studii și documente etc. București, 1902. IV. k. Legăturile principatelor romine cu Ardealul LXXVII. l.

marhájakért, gazdagságokért . . .“ kéri tehát a fejedelmet, hogy „minden szorgalmatos gondviselését fordítsa arra az országra“, mert ha „az pagánság kezében“ jut, Erdélyre nézve is veszedelmes lesz. Kéri a fejedelmet arra is, hogy Simont tegye Havasalföld vajdájává.¹

Azonban a fejedelem még nem teljesíthette e kérést, nem támadhatta meg Radult, mert a magyarországi ügyek teljesen lefoglalták. Ugyanis II. Mátyás és a magyar párt arra törekedett, hogy szorosabb viszonyt létesítsen az anyaország és Erdély között, hogy a magyar koronához tartozónak ismertessék el Erdély, ha csak névleg is. Már javában folytak az alkudozások, midőn egy váratlan esemény, a Kendy-féle összeesküvés megzavarta azokat. Az összeesküvést azonban, mely a fejedelem élete ellen irányult, még idejekorán felfödözték, mire Báthory Kendyt és még néhány társát megnótáztatta, kik azután Magyarországra menekültek s ott meg akarták akadályozni a kiegyezést, a mi annyival is inkább sikerülhetett, mert maga II. Mátyás is pártfogásába vette Kendyt s az erdélyi fejedelemségbe akarta juttatni.

Ilyen körülmények között Báthory nem akart többé a magyarországi békülésre gondolni, hanem a saját megerősítésére fordította minden figyelmét s hadi készületekhez fogott, hogy esetleges támadás alkalmával készen legyen. Épen kapóra jött az oláh vajdák közeledése, kiknek követei 1610. júliusában Kolozsvárra érkeztek, hogy a meglazult viszonyt, a mennyire lehet, megjavítsák. A fejedelem ki is egyezett velük, Konstantin moldvai vajda követének átadta a Weiss Mihály útján visszakövetelt szerződési okíratot, a vajdát meg, melyet Weisstól haza küldött volt, visszahozatta Moldvából.² Ugy látszik, hogy a jó viszony teljesen helyreállott, mert már 1610. aug. 25.-én megérkezett a kért moldvai segítség, sőt csakhamar Havasalföldről is érkezett egy 3000 főnyi hadsereg, minthogy azonban időközben megköltötték az egyezséget Kassán, a fejedelem visszaküldötte a segítő hadakat.

¹ Hurmuzaki E.: Documente privitoare la istoria Românilor. București. IV. k. 1. rész. 417—418. l.

² Szilágyi S.: Báthory Gábor fejedelem. Pest, 1867. 95. l.

A veszedelem azonban korántsem szűnt meg, mert Kendy nem nyugodott, minden áron el akarta nyerni az erdélyi fejedelemséget; tervének megnyerte a lengyeleket is, kik aggódva nézték Báthory politikáját, félve, hogy az esetleg megerősödő szomszéd fejedelem hatalma veszélyt fog hozni Lengyelországra is. Kendy a két Oláhországba is küldött követeket, hogy megnyerje magának a vajdákat, kik közül Radulra biztosan számított, mert Radul már annyira elpártolt Báthorytól, hogy 1610. júliusában a lengyel királynak esküszik hűséget.¹ Ugyanakkor a moldvai követek is megjelentek a lengyel udvarban, hogy megbeszéljék a tervet, de Konstantin moldvai vajdára nem számíthatnak biztosan és ezért elhatározták, hogy ha nem csatlakozik, elűzik és Mircsét, a Cerceel Péter fiát ültetik a vajdai székre.

A fejedelem azonban Sarmasági árulása folytán értesült az ellene titokban készült szövetségről, az oláh vajdák összeköttetéseiről s elhatározta, hogy nem várja be a veszélyt, hanem megelőzi; halasztásra nem volt idő, ezért gyorsan cselekvéshez fogott. Meg kellett erősítenie trónját s ezt csak úgy érthette el, ha a két oláh vajdát hűbéri viszonyban magához kapcsolja és a folytonosan Bécshez hajló szászokat megtöri.

Legközelebbi veszélyes ellensége Radul, havasalföldi vajda volt, ki a szászokkal, különösen Brassóval szoros összeköttetésben volt, tehát reá készült az első csapást mérni. Mint-hogy a havasalföldi vajda „igen czigán“ volt, a fejedelem is ravaszsághoz folyamodott, s mialatt hadait gyűjtötte, folytonosan járatta köveit Radulhoz, hogy biztosítsák jóindulatáról és barátságáról.

Báthorynak, hogy teljesen biztosítsa magát, mielőtt Radult megtámadta volna, a szászokkal kellett végeznie, nehogy azok hátba támadják, midőn Havasalföldön hadakozik. Terve sikerült is, mert a szászok legerősebb városát, Szebent egy váratlan támadással elfoglalta. A szászoknak e gazdag és legjobban megerősített városát elfoglalva, megtette az első lépést hatalma növelésére, mert ebből a szinte bevehetetlen városból nemesak

¹ Iorga i. m. LXXX. 1.

Erdély fölött parancsolhatott, hanem a két oláh vajdaság, különösen Havasalföld fölött is. Innen könnyen fékezhetette a szászokat s nagy erőt kölcsönözhetett a Havasalföld ellen indítandó hadjáratának is. Szeben elfoglalása után már nyugodtan indulhatott Havasalföld ellen, melynek vajdája szintén nem sejtett semmit.

1611. januárius havának első napjaiban érkezett az erdélyi sereg Havasalföldre, teljesen váratlanul, hogy Radult meglepesse és foglyul ejtse. Ez azonban nem sikerült, mert Weiss Mihály brassói tanácsos, a ki nem rokonszenvezett e hadjáratral, mely Szeben eleste után Brassó és a szászok kiváltságainak megsemmisítését is maga után vont a sikerek után, titokban értesítette Radult, hogy mi készül ellene Erdélyben.¹ Erre a vajda összeszedvén kincseit Moldvába, majd Lengyelországba menekült, védelem és fő nélkül hagyván hátra az országot, melyet a hajdúk széltében-hosszában dúltak, roppant nagy zsákmányt rabolva össze.

Báthory Gábor tehát nem érte el teljesen célját, mert Radult nem tudta elfogni, de az országot mégis hatalma alá hajtotta s fölvette a „Havasalföld fejedelme“ czímet. Maga Báthory sem gondolta, hogy ilyen könnyen elfoglalhassa Havasalföldet, mert jól ismerte Radul ravaszságát és vitózségét. Az ország meg volt hódítva, most arra kellett törekednie, hogy meg is tartsa azt, ez pedig a porta akaratától függött. A fejedelem tehát Tergovistból azonnal fényes küldöttséget menesztett a portára, előterjesztvén Radul megtámadásának igazi indító okait és annak szükségességét; egyúttal engedélyt kért Moldva megtámadására s arra is kérte a szultánt, hogy a havasalföldi vajdaságba öcsesét Báthory Andrást, a moldvaiba pedig Istvánt helyezze.

A szultán tudomásul vette Radul elűzését, kire már úgy is rossz szemmel nézett, de már abba nem akart beleegyezni, hogy a havasalföldi vajdaságot Báthory András kapja, mert így a fejedelem igen nagy hatalomra tett volna szert, hanem a

¹ Mika S.: Weiss Mihály. Magyar Tört. Életrajzok. IX. évf. Budapest, 1893. 119. 1.

Konstantinápolyban nevelkedett Michne Radult nevezte ki vajdává, a moldvai hadjárattól meg egyenesen eltiltotta, mire Báthory Gábor visszavonúlt Erdélybe, egy kis őrseget hagyva hátra Bethlen Gábor vezérsége alatt.

A fejedelem hazatérve, nem hagyott fel hadikészületeivel, mert tudta, hogy havasalföldi hadjáratának következményei nem maradnak el; tudta azt is, hogy Radul és Konstantin vajda között szövetség van. Báthory tehát elhatározta, hogy gyors támadással a moldvai vajdát is megfosztja országától. A szebni országgyűlés (1611. ápr. 23—30.) el is rendelte a hadfölkelést Moldva ellen, de erre nemsokára más rendeltetés várt, mert a veszély közelebb volt, mint ahogy a fejedelem hitte, mivel ellenségei meg akarták semmisíteni közös támadással.

Ugyanis a havasalföldi események ilyen alakulásába Radul nem tudott belenyugodni, hanem mindent elkövetett, hogy trónját visszafoglalhassa. Első sorban II. Mátyáshoz fordul, ki megújítja vele (1611. febr. 20.) és a moldvai vajdával (febr. 28.) a régi viszonyt, mely szerint Mátyás megvédelmezi őket Báthoryval szemben, viszont ők azonnal megindúlnak egész haderejükkel Báthory ellen, mihelyt szükség lesz reá.¹ Radul a szövetség megkötése után csakhamar, már 1611. májusában Havasalföldre tört s leverve az ott levő csekély számú magyar csapatot, Michnet elűzte.

Ez az új fordulat nagy hatással volt az erdélyi elégületlenekre is, kik közül legelőször a szászok, élükön Brassóval, illetőleg Weiss Mihálylyal, törekedtek arra, hogy a fejedelmet megbuktassák. A terv az volt, hogy Radul vajda II. Mátyással, a magyarországi urakkal, az erdélyi bujdosókkal és elégedetlenekkel egyetértve egyszerre támadjanak, a vajda délről, a magyarországiak északról törjenek Báthory ellen.

De ezek a készülődések nem kerültek el a fejedelem figyelmét, ki megtette a szükséges lépéseket, hogy megghiúsítsa ellenségeinek tervét. Junius hó elején (1611.) követet küldött a portára, hogy panaszt tegyen Radul visszatérése és Michne elűzése miatt, továbbá, hogy Konstantin moldvai vajda letetését

¹ Hurmuzaki. Documente etc. IV. K. 1 r. 429—32.

kieszközölje s az oláh vajdákat segítő lengyelek ellen segítséget kérjen. A követ azonban nem nagy eredményt ért el, mert a porta II. Mátyás, a szászok követei és a Radul részére megnyert francia követ közbenjárására nem akart mélyen belebocsátkozni a viszályokba, csak a budai basát útasította, hogy kísérje figyelemmel a dolgok fejlődését s ha szükségét látja, segítse meg a fejedelmet.¹

Ezalatt Báthory szorgalmasan gyűjtötte hadait s előcsapatait Nagy András hajdúkapitány vezérlete alatt előre küldötte a Barcaságba, hogy az esetleges kisebb támadásokat visszaverjék. De Nagy András megvesztegettetvén a brassóiaktól, visszavonult, még pedig olyan úton, hogy ne is találkozzék a fejedelem hadával, ki most magára hagyatva, vonult a nyílt lázadásban álló Brassó megfenyítésére.

Brassó ostroma azonban elmaradt, mert Radul, kivel a brassóiak Weiss Mihály tanácsára szövetséget kötöttek, a város segítségére sietett Havasalföldről. A fejedelem a törösvári szorosnál várta a vajdát, de Radul nem ott jött be, hanem meglepni akarván a fejedelmet, egészen járatlan úton rontott be Erdélybe s (1611.) július hó 9.-én megütközött az erdélyi sereggel a brassói papírmalom alatt. Az ütközet elején a fejedelem hadai győztesen nyomultak előre, s a vajda gyalogjaiban nagy kárt tettek, már azt hitték, hogy a csatát meg is nyerték, mert Radul maga is visszaszaladt, az erdélyi had pedig a zsákmányoláshoz fogott, a midőn hirtelen előrontottak a papírmalom mögé elrejtett csapatok s reá zúdulva az elszéledt csapatokra, annyira megzavarták azokat, hogy a csatarend teljesen felbomlott és a sereg futásnak eredt.

Az ütközetből a fejedelem maga is alig tudott elmenekülni üldözői elől Szebenbe, hova megérkezvén, megtette a szükséges intézkedéseket, felszólította a városokat és a megyéket is, hogy hadaikat ültessék föl és siessenek a kijelölt helyekre. De Radul vajda nem vette üldözőbe a fejedelmet, hanem megállott, hogy bevárja a moldvai és lengyel csapatokat, meg a magyarországi hadak bejövetelét.

¹ Szilágyi: Báthory Gábor, 134. l.

Forgách Simon csakhamar meg is érkezett (1611. aug. 4.) Szeben alá a magyarországi segítő csapatokkal, mire a vajda is Szeben felé indult s úgy látszott, hogy Báthory Gábor fejedelem közel áll a bukáshoz.

Azonban Báthory Gábort nem lehetett olyan könnyen megbuktatni, mint ahogyan a szövetségesek gondolták; nem engedhette ezt a porta sem, melynek hatalmi állása forgott kockán a Báthory bukásával s azzal, ha Erdély II. Mátyás hatalma alá jut. Épen ezért, noha a fejedelem nem volt kedvelt személy a porta előtt, a szultán mégis küldött Serban Radul ellen egy sereget, mely azalatt, míg a vajda Brassónál az erdélyi fejedelemmel harczolt, elfoglalta Havasalföldet s Michne Radult helyezte vissza a vajdai székbe.

Igy a fejedelem megmenekülván Radul veszedelmes szomszédságától, hozzáfogott, hogy a hadjárat alatt megbomlott viszonyait rendezze. Első sorban is Forgách ellen fordult s a töröktől nyert segítő csapatokkal ki is üzte Radul vajdával együtt, majd a szászok lázongását akarta megfékezni, melynek főfészke Brassó és főintézője Weiss Mihály brassói tanácsos volt.

Ebben a szándékában a fejedelmet azonban egy teljesen váratlan fordulat, a Géczy András árulása, egy ideig visszatartotta. Ugyanis Géczy, kit 1611. őszén Báthory a portára küldött, a fejedelem ellenségeitől megvesztegettetve, a Báthorytól kapott portai ajándékokat épen a fejedelem ellen használta föl, s kivitte, hogy a szultán elhatározta az előtte különben sem rokonszenves Báthory Gábor letételét és a fejedelemséget ropant súlyos föltételek alatt Géczynek ígérte. Pedig kevéssel előbb még annyira jól állott Báthory ügye a portán, hogy a divánban egész komolyan tanácskoztak a fejedelemnek egy ajánlata fölött, melyben azt ígérte, hogy ha a két Oláhország adójának a felét neki adják és a két vajdát alája rendelik, megfelelő török segítséggel elfoglalja Magyarországot Pozsonyig s Bocskay idejét helyreállítja.¹

A porta részéről fenyegető veszélyre Báthoryt Michne Radul, az új havasalföldi vajda is figyelmeztette, ki Báthoryval jó

¹ Szilágyi: Báthory Gábor, 184, 1.

viszonyban volt s intette, hogy engesztelje ki a szultánt vagy egyelőre vonuljon félre a szultán haragja elől; egyszersmind tudósítja a fejedelmet, hogy „parancsai“ szerint a fejedelem követét tovább küldötte, minthogy ez kötelessége volt, mint a fejedelem „szolgájának“, továbbá védekezik, hogy csak kényszerűségből engedett a szultán parancsainak, hogy Géczy mellé hadat adjon, mert ő továbbra is híven fogja szolgálni a fejedelmet.¹

De Báthory nem engedett a vajda figyelmeztetésének, hanem megtette a szükséges hadi készüléteket, annyiival is inkább, mert értesült, hogy Géczy csak kisebb sereggel jön s a havasalföldi vajda is késleltette a segítségadást, a szultán egyenes parancsa ellenére.

Géczy csakugyan be is küldött Erdéybe egy kisebb csapatot, mely 18 törökből és 200 ráczból állott, rövid idő múlva maga is bejött kisebb török kísérettel, melyhez a szultán újabb sürgető parancsa folytán Michne havasalföldi vajda is csatolt mintegy 2000 főnyi hadat, de ez nagyon fegyelmezetlen volt s már négy nap múlva, a vajda titkos intézkedései következtében, visszatért Havasalföldre, Brassóban hagyva Géczyt csekély seregével.²

A fejedelem nem habozott sokáig, hanem hadát megindította a pártütő Brassó és Géczy ellen, ki ezalatt Weiss Mihály támogatásával, nagyobb zsoldos hadat gyűjtött össze. 1612. október 14-én volt a döntő ütközet Földvár mellett; Géczy nem akart megütközni, kicsinyelvén seregének erejét, de Weiss nem tágitott s csatarendbe állította a hadat a fejedelem seregével szemben. Azonban a szedett-vedett zsoldos had nem tudott megállani a fejedelem serege előtt, hanem már az első rohamra megfutott. Géczy elvesztette a csatát s csak nagy nehezen tudott Brassóba menekülni, Weiss Mihály pedig a harcztéren esett el s ezzel bevégződött az a hadjárat, melynek ezéjja az volt, hogy Báthoryt megbuktassák és Géczyt emeljék a fejedelmi székre a porta beleegyezésével.

¹ Iorga i. m. CV. lapon közli Michne Radul levelét.

² E. O. E. VI. k. 64 l.; Szilágyi: Báthory G. 201. l.

Géczy e veresége után sem nyugodott, hanem követségeket küldött a portára, hogy új segílyt kapjon, azonban a szultán erre nem volt hajlandó, sőt meghagyta Brassó városának, hogy béküljön ki a fejedelemmel, de egyúttal a fejedelmet is figyelmeztette, hogy éljen békességben alattvalóival. Báthory azonban a török csauszt elutasította (1613. jan.) s a szultánról is megvetőleg nyilatkozott, mert már ekkor készen voltak a feltételek, melyek alatt II. Mátyással kiegyezett.

Báthory e lépése még inkább megerősítette a szultánt abban a szándékában, hogy Báthoryt mégis csak meg kell fosztani az erdélyi tróntól, amire a fejedelem ismét a portához fordult, remélve, hogy a II. Mátyással folytatott eredményes alkudozásai következtében a szultán is hajlandó lesz a kibékülésre; ezért (1613) április vége felé követséget menesztett Konstantinápolyba.

Néhány nappal utóbb megnyílt a szebeni országgyűlés is (május 14.), melynek főtárgya a brassóiakkal való kiegyezés volt, a mi sikerült is; ugyanezen gyűlés tartama alatt megjelent a havasalföldi vajda, Michne Radul követő is, hogy a fejedelemmel a szövetséget megújítsa.¹ Úgy látszott, hogy Báthory Gábor ismét visszanyerte régi erejét s az ország is annyi küzdelem után végre békés, nyugalmas életet élhet. De ez a nyugalom csak pillanatnyi volt, a fejedelem látszólagos creje is csakhamar elenyészett Bethlen Gábor föllépése következtében.

Ugyanis a fejedelem és mondhatni leghívebb embere, Bethlen Gábor között meghasonlás keletkezett, melynek oka az volt, hogy Bethlen nem helyeselte a fejedelemnek Bécshez hajló politikáját, a fejedelem pedig szeszélyes magaviseletével egészen elidegenítette Bethlent.

Bethlen meg akarván akadályozni a törökkel való szakítást, megírta a temesvári basának Báthory szándékát, de ez a levél a fejedelem kezébe került s Bethlennek menekülnie kellett. A szultán kegyesen fogadta Bethlent és elhatározta, hogy Báthoryt leteszi a fejedelmi trónról, helyére pedig Bethlent emeli; tudatta ezt a határozatát az erdélyi rendekkel is, meghagyván

¹ E. O. E. VI. k. 75. 1.

nekik, hogy új fejedelmet válasszanak, egyszersmind Bethlent beindította Erdélybe a fejedelmi jelvényekkel együtt.

A szultán parancsa folytán a temesvári basa is Bethlenhez csatlakozott seregével, ugyanakkor bejött más oldalról Magyar Ogli basa is Michne Radul havasalföldi és Tomsa István moldvai vajdákkal s Szeben alá vonúlt. Báthory nem tudván ellenállani, Kolozsvár felé menekült, de ide nem bocsátották be, mire Nagyváradra futott, Szekender basa pedig Kolozsvárra fejedelem választó gyűlést hirdetett, melyen letették a trónról Báthory Gábort, ki már úgy is föloldozta a rendeket az iránta való hűség alól és helyébe Bethlen Gábort választották meg 1613. október 23-án.

Bethlen Gábor beiktatása alkalmával Mikola János már megjósolta a Báthory Gábor sorsát, midőn hosszab beszédében ezeket mondotta: „És félő, hogy annyi sok veszekedésért, ha ezután is nem nyughatik, csak amaz vagyon hátra: Qui amat periculum, in illo peribit.“¹ A jóslat teljesült is, mert Géczy ösztönzésére Szilassy és Ladányi néhány hajdu társukkal meggyilkolták Nagyváradon (1613. okt. 27.).

A rendek visszaemlékezvén a havasalföldi vajdának Erdélybe tett betöréseire, melyet a fejedelem és a vajda közti rossz viszonyra vezettek vissza, már a beiktatás alkalmával kéri az új fejedelmet, hogy a két oláh vajdával, most a mig benn vannak az országban „végezzen olyképpen, hogy bátorságossá tegye azoknak szomszédságokkal az ország állapotját.“ Bethlen nem is késett teljesíteni a kérést annyival is inkább, hogy a két vajda jó szolgálatot tett neki, midőn a szultán parancsára Erdélybe kísérte. A fejedelem tehát a rendekkel együtt a keresztmezei táborba vonult s ott, miután átvette a szultán athnaméját, a két oláh vajdával, Michne Radul havasalföldi és Tomsa István moldovai vajdával kezét fogott és kölcsönösen megesküdtek (1613. okt. 26.), hogy egymásnak testvérei lesznek s halálig el nem hagyják egymást.²

Bethlen Gábor magasabb szempontból tekintette a politikai viszonyokat s fölfogta Erdély kényes helyzetét, mely arra

¹ Inauguratio novi principis. E. O. E. VI. k. Törv. és okir. 353. l.

² E. O. E. VI. k. 307 l.; Hegyes András naplója. Deutsche Fundgruben 1860. III. k. 297.

kényszerítette az országot, hogy a két császár között egyensúlyt tartson s ezáltal eszközölje saját fejlődését. A fejedelem megértette hivatását, de mielőtt az ország jólétének emeléséhez foghatott volna, saját állását kellett megszilárdítania s tisztáznia kelle válságos helyzetét, mert a szászok még nem voltak lecsillapodva, a bécsi udvar pedig nem hagyott föl régi tervével, hogy Erdélyt megszerezze magának vagy legalább egy tőle függő fejedelmet helyezzen Erdély trónjára.

Érezte a helyzet komolyságát a fejedelem s látták a rendek is, ami arra indította őket, hogy az új athname kérése alkalmával (okt. 29.) egyik föltételben kikötik, hogy a szultán utasítsa az oláh vajdát, folytassanak levelezést a fejedelemmel s ha szükség van, azonnal siessenek segítségére. Bethlen jól számított, mert alig békült ki a szászokkal, kiket csak nagy nehezen tudott megnyerni magának, már is nagy veszély fenyegette a bécsi udvar részéről.

II. Mátyás ugyanis rossz fogadtatásban részesítette Bethlen követeit, kik a fejedelemválasztás eredményét tudatták vele s tovább folytatta politikáját, melynek czélja az volt, hogy Bethlen üzessék el a fejedelmi trónról, minthogy II. Mátyást úgy sem akarja elismerni urának. De ezt a tervet a török miatt nem lehetett nyíltan végrehajtani, csak titkos eszközökkel s ezért II. Mátyás, mialatt nyíltan alkudozásba bocsátkozott Bethlennel, titokban támogatta a fejedelem megbuktatására irányuló mozgalmat, melynek czélja az volt, hogy mind Erdélyben, mind a két Oláhországban megváltoztassák az uralkodókat s olyanokat tegyenek helyükbe, kik a császár hivei és a töröktől elszakadva, német politikát üznek. A terv szerint Erdélybe Homonnay Györgyöt szándékoztak fejedelemmé tenni, a havasalföldi vajdaságba Serban Radult, a moldovaiba pedig Mihály vajda fiát akarták ültetni. Természetes, hogy ilyen körülmények között a fejedelem és a két vajda igyekezett egymással minél jobb viszonyban lenni, hogy egymást kölcsönösen megsegíthessék az ellenük tervezett szövetséggel szemben.

E mozgalomnak főintézője Kendy István volt, ki kevéssel előbb kegyelmet nyervén, letette a hűségesküt Bethlennek, most pedig már a fejedelem ellen izgatott. Bethlen értesült a tervek-

ről s nem is késett megtenni a szükséges készüléteket, sőt még a nyár folyamán (1614.) meg akarta támadni az ellene készülő szövetséget, mely tervéhez a moldvai vajda, István is ígért segítséget, noha akkor neki is küzdenie kellett a lengyelektől pártfogolt trónkövetelővel, ki ellen Bethlen segítségét is kérte.

Nemsokára azonban hosszas alkudozás után létrejött II. Mátyás és Bethlen között az egyezkedés (1615. máj. 5.), mely szerint Erdélyben a szabad fejedelemválasztás biztosítatik, a bécsi béke megerősítettik, Kendy István kegyelmet kap; Bethlen azt is ígéri egy néhány nappal később kötött titkos szerződésben, hogy Serban Radul előzőtt havasalföldi vajdát a töröktől pártfogolt Michne Radul helyébe segíti, II. Mátyás pedig megígérte, hogy Homonnay törekvéseit meg fogja gátolni.

Ez az ígélet azonban csak ámitás volt, mert akkor Homonnay már Lengyelországban volt Mátyás ajánló leveleivel, hogy hadakat toborozzon és megkísértse Erdély elfoglalását. Bethlen értesült e tervekről s belátva, hogy Mátyásban nem bízhatik meg, a portához fordult, melynek tudtára adta, hogy egy nagy szövetség készül a porta ellen azzal a czélzattal, hogy Serban Radult ültessék a havasalföldi vajdai székbe s ezért Örmény Pétert már el is küldötték Moldvába a betörés előkészítésére.

István, a moldvai vajda hajlandó is volt csatlakozni a szövetséghez s megígérte, hogy a mikor a császár hadat küld Erdély ellen, ő is csatlakozni fog ahhoz és Serbánt bekiséri Havasalföldre, hogy a vajdaságot elfoglalja; a császár ezzel szemben biztosította István vajdát, hogy meg fogja védelmezni mindenki ellen. A fejedelem ilyen körülmények között arra kéri és figyelmezteti a nagyvezért, hogy vigyázni kell a vajdára, el kell mozdítani a vajdaságából és helyébe egy olyant kell tenni, a ki nem pártol el a hatalmas szultántól.¹

Homonnay ezalatt tovább folytatta készülődéseit; Gabrillas, a Simon vajda fia, Homonnay és egy lengyel főúr 100—100,000 forintot tettek le, hogy Homonnay hadakat fogadjon, törjön be Moldvába, Erdélybe s mind a két országot hajtsa a lengyel

¹ Szilády és Szilágyi: Török—Magyarkori Államokmánytár. Pest. 1868—70. I. k. 132 l.

korona alá.¹ A terv végrehajtását azonban egy ideig késleltette a Moldvában beállott vajdaválasztás. Ugyanis Mogila Sándor, Jeremiás vajda fia, 1615 végén (nov. 22.) beütött Moldvába lengyel segítséggel és Tomsa Istvánt elűzve, elfoglalta a vajdaságot. Mihelyt a vajdai széket elfoglalta, mindenfelé követeket küldött nagyhangú ígéretekkel, többek közt Bethlenhez is, a kivel „tökéletesen való szövetséget”² kötött.

Az új moldovai vajdát, Mogila Sándort Homonnay szintén be akarta vonni a szövetségbe és hosszasan ostromolta kéréseivel, hogy csatlakozzék hadaival együtt az ő seregeihez, melyek már készen állottak Bethlen ellen, csak a támadást kellett megkezdeni. Mogila Sándor mindamellett, hogy Bethlennek hűséget ígért, engedett Homonnay fölszólításainak, kihez csakhamar Serbán Radul is csatlakozott Bécsből lejőve és magával hozva egy sereg hajdút és ráczot. Mindenki tudta, hogy Serbán a havasalföldi vajdaságra, Homonnay pedig Erdély trónjára vágyik.

Az újabb terv az volt, hogy Serbán Radul menjen Lengyelországba s ott gyűjtsön hadakat és siessen azokkal Moldvába a török had ellen, verje azt ki onnan, azután menjen Erdélybe s lázítsa föl Bethlen ellen; Homonnay ezalatt kezdje meg újra a támadást Felső-Magyarországon. Serbán Radul csakugyan ki is ment Lengyelországba, majd Moldvába sietett, mialatt Homonnay összevonta csapatait.

A moldvai vajda hitszegése és Homonnayhoz való csatlakozása siettette a vajda bukását, melyet maguk az alattvalói is óhajtottak és a boérok kérték Bethlent, hogy eszközöljön ki számukra kegyelmet a portán, mert úgy látják, hogy az új vajdával, Mogila Sándorral sohasem tudnak megállani a törökkel szemben. Bethlen Homonnay támadásának hírére a Barezaságba vonúlt le és részben a boérok kérésének eleget akarván tenni, noha nem szándékozott mélyebben belebocsátkozni a

¹ Bethlen G. levele Thurzó György nádorhoz Homonnay fondorlatairól. Gyulafehérvár, 1616. január 26. E. O. E. VII. k. Törv. és okir. 299. és 303 l.

² Bethlen G. vádló levele Homonnay ellen. Gyulafehérvár, 1616. január 28. E. O. E. VII. k. Törv. és okir. 303 l.

moldvai zavarokba, egyik csapatát beküldötte Moldvába, hogy csatlakozzék a török seregekhez. Az egyesült sereg szét is verte a hitszegő Mogila Sándor vajda gyülelévész hadát, magát a vajdát pedig egész táborával elfogta (1616. aug.), mire Bethlen visszatért Gyulafehérvárra.

Az előzőtt moldvai vajda helyébe a szultán Michne Radul havasalföldi vajdát tette, aki el is foglalta a vajdai széket; az így megürült havasalföldi vajdaságot pedig Mogila Gábor akarta elnyerni; meg is jelent Tergovistben, de nem ő kapta meg, hanem Illyés Sándor lett (1616. szept. 22.) a havasalföldi vajda. A lengyelek azonban vereségük daczára sem adták föl reményüket, hogy Moldvát a vajdaválasztás után is meg ne szerezzék maguknak; támadásaikkal folytonosan veszélyeztették az új moldvai vajda állását, mire Bethlen maga is Moldvába nyomult és az ott levő török sereg segítségével arra kényszerítette (1617. szept.)¹ a lengyeleket, hogy többé bele ne avatkozzanak Moldva ügyeibe.

Ebben a hadjáratban részt vett a két oláh vajda is, kik a fejedelemmel ekkor jó viszonyban voltak. Ugyancsak ekkor békítette ki Sándor havasalföldi vajdát is a boérjaival, kik a vajda kegyetlenkedései elől a fejedelemhez menekültek volt s az ő közbenjárását kérték. Miután a boérok nagy nehezen kibékítette vajdájukkal Sándorral, a moldvai vajdával Michne Radullal védő- és daczsövetséget kötött (1617. szept. 26.), hogy biztosítva legyen Moldva felől, nehogy a moldvai vajda ismét lengyel befolyás alá kerüljön.

A szerződés² szerint Michne Radul, moldvai vajda eskü alatt igéri, hogy a fejedelemnek híve lesz, barátjának barátja, ellenségének ellensége fog lenni minden erejével, teljes hadseregével segíteni fogja a fejedelmet minden egyes alkalomkor, viszont a fejedelem is fogadja, hogy mindig segíteni fogja a vajdát.

Bethlen tehát még nem gondolt arra, hogy a moldvai vajdát fősége alá hajtja, a mire a körülmények sem voltak még kedvezők, mert jóllehet a portán nagy tekintélyben állott, trónja

¹Iorga. i. m. CXXV. l.

²Közölve T. M. Államokmánytár I. k. 193–194. l.

mégis folytonosan veszélyeztetve volt a bécsi udvar s ennek útján a Homonnay törekvései és áskálódásai miatt. Viszont a moldvai vajdák sem voltak olyan helyzetben, hogy föltétlenül Erdély pártfogására szorúltak volna, ellenkezőleg inkább a lengyelekhez szítottak és azokhoz csatlakoztak, mert sokkal kedvezőbbnek tartották a lengyel főséget, mely nem volt oly nyomasztó reájuk nézve, mint az erdélyi főnhatóság, melynek súlyosabb természetét tapasztalatból ismerték. A fejedelem is más irányban lévén elfoglalva, nem fordíthatott kellő gondot a két oláh vajdaságra, ámbár fölismerte azoknak fontos helyzetét. Csak arra szorítkozott, hogy barátságos viszonyban éljen a vajdákkal, hogy biztosítva legyen a két ország felől érkező veszedelmekkel szemben és így nyugodtan folytathassa magas politikáját, melynek czélja az volt, hogy Erdélyt a jólétnek, gazdagságnak, hatalomnak olyan fokára emelje, melylyel az európai politikában döntő szerepet játszhatson és egyszersmind megvéddhesse ez az önálló nemzeti fejedelemség a régóta sanyargatott anyaország szabadságát, alkotmányát is.

Ez a politikai czél lebegett a fejedelem szemei előtt, midőn a következő évben (1618.) Havasalföldre fordította tekintetét, hogy onnan is teljesen biztosítva legyen, amihez egy hozzá hű és békés hajlamú vajdára volt szükség. Igen jó alkalmúl kínálkozott az, hogy a havasalföldi vajda, Sándor és boérai között nagy nehezen létrejött béke ismét fölbomlott s a boérok ismét Erdélybe menekültek. Ezek a boérok úgy látszik, Bethlen hallgatólagos beleegyezésével hirtelen sereget gyűjtöttek, becsaptak Havasalföldre és elűzték Illyés Sándor vajdát.

Ez a vajdaváltozás mindenesetre kedvező volt Bethlen politikájára, mert az ingatag Sándor vajdában nem bízhatott meg. Most azonban arra kellett vigyáznia, nehogy a Havasalföldön népszerű Serbán Radul kerüljön a vajdai székbe; ezért követeket küldött a havasalföldi boérokhoz, figyelmeztetvén őket, hogy új vajdát a portától kérjenek.¹ A boérok csakugyan a portához fordultak s csakhamar ki is volt nevezve (1618. jun. 20.) az új vajda Mogila Gábor személyében.

¹ Történelmi Tár 1879, évf. 762, 1.

Az új havasalföldi vajda azonban nem élt jó egyetértésben a fejedelemmel, noha részben Bethlennek köszönhette a vajdaságot, amennyiben a fejedelem portai főkövete latba vetette befolyását a portán, hogy Gabrillas legyen a vajda. Ennek daczára a havasalföldi vajda bevádolta a fejedelmet a portán, hogy lefoglalta az előző vajda, Illyés Sándor kincseit; vádaskodásának azonban a szultán előtt nem volt semmi eredménye.

Ezzel szemben a moldvai vajda föntartani igyekezett a barátságos viszonyt a fejedelemmel, kitől segítő hadakat és vezéreket is kért (1618. ápr.), hogy megszilárdíthassa állását. A fejedelem teljesítette a vajda kérését, elküldötte a kért segítséget, de Michne Radul vajda nemsokára visszaküldötte egy részét, mert annyira ki volt pusztulva Moldva, hogy még a zsoldot sem tudta fizetni a vajda.¹ Nem is maradt sokáig a vajdaságban, még ez évben saját maga kérte a portától, hogy engedje meg, menjen Konstantinápolyba és lakjék ott.² A szultán nem is habozott teljesíteni e kérést, Michne Radult berendelte a portára, miután minden vagyonát, kincsét a saját számára lefoglalta s 1619. elején Gratiani Gáspárt nevezte ki vajdának, ki ez év tavaszán el is foglalta a vajdai széket.

Ugyanekkor történt, hogy a havasalföldi vajda nagy követtséget küldött (1619. márcz. 17. érk.) a fejedelemhez igen szép ajándékokkal s kérte a fejedelmet, hogy kössön szövetséget vele, mert az egész ország kívánja ezt s ő is a legkészségesebben ajánlja föl a jó szomszédságot.³

Mig most a havasalföldi vajda törekedett arra, hogy jó viszonyban legyen az erdélyi fejedelemmel: az új moldvai vajda, Gratiani Gáspár megbízhatlan szomszédnak bizonyult, ki a fejedelem iránt való barátságot csak színlelte. Pedig mindjárt a Jassyba való bevonulása után Bethlenhez fordul s tudatva vele bevonulását kéri, hogy kölcsönözzen neki 30—40,000 forintot, mert az őt kísérő nagyszámú török sereget másképen nem tudja

¹Tört. Tár 1879. évf. 757. l.

²Iorga i. m. CXXXVI. l.

³Bethlen Gábor levele Dóczy Andrásához. Kolozsvár, 1619. márczius 18. E. O. E. VII, k. Törv. és okir. 495. l.

eltávolítani az országból, csak ajándékokkal.¹ De ez is csak színlelés volt, mert a vajda nem kívánt Erdélylyel barátságos viszonyban lenni, amit Bethlen is észrevett, noha Gratiani azt monddta, hogy még „a lelkét is odaadná Bethlenért”.² De a fejedelem okúlhatott az oláh vajdák sok hitszegésén és láthatta, hogy ezzel a vajdával sem lehet jó viszonyban élni.

Ez indíthatta arra az országgyűlést, hogy elővigyázatból meghozza (1619. máj.) azt a határozatot, mely szerint a két Oláhország felé minden útat, minden szorost el kell zárni, teljesen járhatatlanokká kell tenni az útakat, mert tapasztalták, hogy noha Erdély igen sok erős havassal van körülvéve, mégis a felsorolt utakon az ellenség igen gyakran bejárt az ország romlására.³

A fejedelem óvatossága nem volt alaptalan, mert Gratiani vajda tényleg arra törekedett, hogy Erdélyt lengyel segítséggel megtámadja; Bethlen azonban e tervet egy levélből, a mely kezei közé került, megtudta egész világosan. A moldvai vajda nemcsak a lengyelektől várt segílyt, hanem az erdélyi szászokat is fel akarta bújtogatni fejedelmük ellen; azzal bízatta őket, hogy Erdélyt három részre fogja felosztani a három nemzet szerint s mindenik részt külön vajda fogja kormányozni.

A porta értesülvén, hogy Gratiani meg akarja támadni Erdélyt, egy csauszt küldött hozzá szigorú parancsossal, hogy békésen viselkedjék, maradjon nyugton, mert ellenkező esetben elveszti vajdaságát. A vajda megijedve a török erélyes fellépésétől, ismét „igen nagy barátsággal igéri magát” a fejedelemnek, de Bethlen már nem hitt neki és nem is vette figyelembe ajánlatait, hanem egyenesen a portára írt a fővezérnek: parancsolja meg, hogy a moldvai vajda 2000 lovas kurtánt, a havasalföldi 1000-et tartson készen, s ha kell, azonnal jelenjenek meg a fejedelem parancsolatára Erdélyben.⁴

¹ Hurmuzaki E.: Fragmente zur Geschichte der Rumänen. Bucureșci 1878-84. III. k. 75. l.

² Borsos naplója 99 l.

³ A fehérvári országgyűlés (1619. máj. 5-26.) V. törvényezikke. E. O. E. VII. k. Törv. és okir. 514. l.

⁴ T. M. Államokmánytár I. k. 234. l.

De akárhogy is igyekezett volna a fejedelem, hogy jó viszonyban legyen Gratiani vajdával, nem lehetett, mert a vajda nagyon „álnok“ ember volt s végre is a fejedelem tudtára adta portai követével a fővezérnek, hogy jó lenne, ha olyan vajdát tenne a fővezér, aki a hatalmas császárnak hűséges alattvalója s nem törne mindig a szomszéd országok ellen.

Bethlennek ez az óhajtása csakhamar be is teljesült; ugyanis Konstantinápolyban, midőn Gratiani egész nyíltan elszakadt a portától és a lengyelekhez pártolt, elhatározták, hogy le fogják tenni a vajdai székről. Csakhamar meg is érkezett Moldvába a Gratiani letételére küldött sereg, melyben erdélyi csapatok is voltak és leverte a pártütő vajdát, kit (1620. szept. 20.) saját boérjai öltek meg saját sátrában.

Gratiani halálával Bethlen megszabadult egy könnyen veszélyessé válható ellenségétől, kinck magasra törő tervei voltak: Erdélyt akarta elfoglalni, pedig ő maga is lengyel főség alatt volt, midőn kivonta magát a szultán pártfogása alól. Miután már Gratiani nem bujtogatta a fejedelem ellen Moldvát, a lengyeleket és a fejedelem saját alattvalóit, a szászokat, miután Gratianit már saját alattvalói eltették láb alól, Bethlen nyugodtan fordulhatott Nyugat-Európa felé, hol már ekkor javában dühöngött a harminczéves háború.

A nagy európai események nagyon lekötötték a fejedelem figyelmét és erejét, de azért nem vonták el teljesen a keleti ügyektől, a két oláh vajdaságtól sem, melyeknek életét ekkor is figyelemmel kísérte s igyekezett a jó viszonyt megtartani velük.

Igy 1621. decz. 21-én követet küld Illyés Sándor moldvai vajdához, s kéri, hogy tartsa meg a jó viszonyt, legyen jó barátságban vele.¹ 1623. nyarán meg a nagyvezért kéri, hogy Mogila Gábor érdekében tegye meg a szükséges lépéseket, adjon neki egy vajdaságot. A fejedelem közbenjárása nem is volt sikertelen, Gábor megkapta a kért vajdaságot, de tényleg nem foglalta el, mert nem merészelt elmenni Konstantinápolyba, hogy onnan induljon vajdaságába török hadak oltalma alatt.

Ebben az időben nagyon gyenge volt a vajdák állása, a

¹ T. M. Államokmánytár I. k. 337. 1.

török könnyen változtatta a vajdákat, a mi arra indította őket, hogy közeledjenek az erdélyi fejedelelemhez. Az új moldvai vajda, Michne Radul, ki már második ízben ült a vajdai székben, megújítja a jó viszonyt Bethlennel egy szerződésben, mely szerint teljes erejükkel kölcsönösen megsegítik egymást a fejedelelem és a vajda, ha valamelyiknek szüksége lesz arra, de csak a porta beleegyezésével, továbbá kölcsönösen tudatják egymással, ha a portán valami ellenük készül.¹ Erre ugyan a fejedelelemnek nem igen lehetett kilátása, mert nagyon erős volt az állása a portán, de annál inkább félhetett a moldvai vajda, ki 12 év leforgása alatt már 5-ször ült a vajdai széken. A vajda viszonya a fejedelelemhez nem volt függési viszony, de már közeledett ahhoz, mert egyik levélben Bethlent „király urunknak“ szólítja,² a mi már azt mutatja, hogy a szerződést nem úgy kötötték, mint teljesen egyenrangú felek, hanem a vajda érezte a fejedelelem fensőségét, noha a szerződésben nem volt említés a fejedelelem főnhatósági jogáról.

De Bethlen jó viszonya a vajdákkal nem volt tartós, nem is lehetett, hiszen egymást váltották föl az uralkodásban, Bethlen trónralépése óta rövid tíz év alatt Moldvában Michne Radul a hetedik vajda, aki Havasalföldön már uralkodott háromszor s most Moldvában a második uralommal próbálkozik meg.

Ilyen viszonyok között nem is lehetett tartós szövetségre számítani, viszont maga Bethlen sem törekedett még arra, hogy a két oláh vajdaságot hatalma alá hajtja, de már gondolhatott arra, hogy egy hatalmas keleti államot alkosson, olyant, aminő Báthory Zsigmondé volt, de úgy, hogy hosszabb életű legyen. Erre enged következtetni az is, hogy 1624-ben a francia, velencei, hollandi követek és a nagyvezér együttesen felszólították, nyilatkozzék negyven nap alatt, hogy a császárral és a katolikusokkal vagy a szultánnal és a protestánsokkal akar-e szövetekezni, mert azt hallották, hogy a császár segítségével egy külön királysággá akarja összeolvasztani Erdélyt, Havasalföldet és Moldvát a pápa főnhatósága alatt.³

¹ Iorga i. m. CL. 1.

² Századok, 1874. évf. 60. 1.

³ Jancsó B.: Román nemzetiségi törekvések Budapest 1896. I. k. 499. 1.

Nagyon merész terv különösen az akkori viszonyok között, midőn Bethlen folyton másfelé volt elfoglalva, midőn annyi ellensége akadt volna, hogy meggátolja e terv végrehajtását, de azért nem lett volna lehetetlen megvalósítani „a dácziai királyság” eszméjét, jóllehet sok akadályba ütközött volna. Ha ez a terv sikerül, esetleg megszerezhetette volna a lengyel koronát is és így egy olyan hatalmas birodalmat alkothatott volna, hogy azzal föltétlenül uralkodhatott volna az európai események fölött.

Erre a hatalmas birodalomra legfőlebb csak gondolt Bethlen, a szükséges alapvető munkákat nem tette meg, nem is kísérelte meg, hogy a két oláh vajdaságot hatalma alá hajtja, csak arra törekedett mindig, hogy jó, barátságos viszony legyen Erdély és a két Oláhország között. De hogy a Báthory Zsigmond és Gábor korabeli hűbéri viszonyt felújítsa, az legalább még ekkor nem volt határozott terve, pedig sokszor lett volna alkalma megvalósítani egy olyan tervet a gyenge, rövid ideig uralkodó vajdákkal szemben, akik egyik vajdai székéből a másikba vándoroltak, nem voltak olyan ellenfelei, mint a milyen Zsigmond fejedelemnek Mihály vajda. Más eszme hevítette, más cél lebegett szeme előtt: a magyar alkotmánynak, a magyar szabadságnak és a vallásszabadságnak a biztosítása, másfelől saját országa fejlesztése, megerősítése.

Ez az utóbbi eszme vezette, midőn 1625-ben beavatkozott a moldvai vajdaság ügyeibe, teljesen biztosítani akarván Erdély békéjét, hogy az ország nyugodtan fejlődhessen. Michne Radul moldvai vajda ugyanis, noha barátságot ígért a fejedelemnek és szövetségben is volt vele, kétszínű politikát kezdett folytatni. Erre Bethlen a portához fordul s figyelmezteti Mehmed portai kajmekámot a moldvai vajda nyílt árulására, egyszersmind kéri, hogy űzesse el a vajdaságból, ami nem is volna olyan különös dolog, mert az erdélyi fejedelemnek közbenjárására eddig is több vajdát „tettek mazullá”. Legyenek tekintettel az ő szolgálataira és kergessék el Michne Radult, mert ellenkező esetben a fejedelem kénytelen lesz saját hadával a porta beleegyezése nélkül űzni ki a hitszegő vajdát Moldvából, nehogy az megelőzze és megtámadja Erdélyt.¹

¹ T. M. Államokmánytár I. k. 438—39. l.

Azonban a fejedelem csakhamar lemondott e kérésének teljesítéséről, legalább ideiglenesen fölhagyott tervével, de azért nem volt jó viszony közte és a vajda között, valamint nem volt a következő moldvai vajdával, Barnovszky Mironnal sem barátságos viszonyban. Ennek a rossz viszonynak már az volt az oka, hogy a fejedelem főséget akart éreztetni a moldvai vajdával szemben; szerződést is kötött vele, mely szerint minden évben ajándékot kellett adnia a fejedelemnek, a fejedelem viszont több ízben tett szívességet a vajdának, de ha volt is valami barátságos viszony közöttük, nemsokára megbomlott.

A bekövetkezett feszült viszonynak közvetlen oka az volt, hogy a moldvai vajda a szokásos évi ajándékban egy rossz, sánta, csupán egyszerű pokrőczczal leterített lovat küldött, holott igen szép és ékesen feldíszített lovat kellett volna küldenie. A fejedelem nagy megszegényítésnek vette és visszaküldötte, hogy „tartsa utolsó szükségére.“ Növelte a feszültséget még az is, hogy a vajda nagymennyiségű arany adósságát sem fizette meg a fejedelemnek és így megszegte a boéraival együtt letett esküt, a mire a fejedelem azt írta, hogy „violatis conditionibus violantur et pacta“¹ és ezután nem is javult meg többé a viszony a fejedelem és a vajda között, sőt a vajda a lengyelekkel meg a kozákokkal szövetekezett titokban.

A havasalföldi vajdával, Illyés Sándorral, ki már másodszor ült a havasalföldi vajdai széken, sem volt jó viszonyban, mert azt kívánta ettől is, hogy évenként ajándékot adjon, mint a moldvai vajda. Illyés Sándor vajda azonban, noha Bethlen egy alkalommal (1624. okt.) a vajda sürgető kérésére küldött 600 válogatott gyalogost a segítségére,² nem igen hajlott erre, a portán is megtudták és figyelmeztették a fejedelmet, hogy Moldvából és Havasalföldről ne kívánjon adót, ezek Erdélylyel együtt „az hatalmas és legyőzhetetlen császár“ tulajdonát képezik, ennél fogva az adó is a portát illeti.³

¹ T. M. Államokmánytár II. k. 8—9 l.

² Szilágyi S: Bethlen Gábor fejedelem kiadatlan politikai levelei. Budapest, 1879. 407 l.

³ T. M. Államokmánytár II. k. 21 l.

A portának ez a figyelmeztetése nem volt alaptalan, mert Bethlennek most már az volt a célja, hogy bizonyos függésbe hozza a két oláh vajdaságot s minthogy a havasalföldi vajda nem akart ebbe belenyugodni, el akarta távolítani, meg akarta fosztani Illyés Sándort a vajdaságtól. Ez azonban nem sikerült, megakadályozta a kajmekam Recsep basa, amiért a fejedelemlnek heves levélváltása volt vele (1628. elején), de hiába volt minden törekvése Bethlennek, a vajda elűzése nem sikerült.

A következő 1629. évben mégis megszabadult a fejedelem ettől a havasalföldi vajdától, mert Illyés Sándor meghalt mérgezés következtében és helyét Tomsa Leon foglalta el, Ugyanekkor a moldvai vajdaságot a megbízhatatlan Barnovszky Miron elűzése után a „küis Alexander vajda“, Coconul Sándor nyerte el, aki ígérte, hogy a fejedelmet úgy fogja tekinteni, mintha apja volna és egész élete végéig akar szolgálni a fejedelemnek és az országnak, csak a fejedelem se vonja meg tőle az iránta eddig tanusított jóakarátát és vegye pártfogásába.

De Coconul Sándor vajda sem volt jobb elődjénél, nem tagadta meg ősei politikáját, mely a következőkben összpontosult: „Hajlongani a porta előtt, hajlongani a lengyelek, tatárok, velenceiek, angolok, francziák előtt, mindenkinek kezét csókolni. Ime ezen kor uralkodóinak utálatos jellemtelensége! . . . E lesúlyedt és gyalázatos kor az ember arczába kergeti a vért, s az oláh név kárhozottnak tűnik föl.“¹

Ilyen politikát űző vajdákkal szemben kellett Bethlennek is föllépnie, hogy tervét, mely uralkodása vége felé kezdett testet ölteni, megvalósíthassa. Erre nézve igen kedvezők voltak azok a zavaros viszonyok, melyek a két vajdaságban uralkodtak, hol a lakosság és a vajdák a török önkényének voltak kiszolgáltatva, ki kénye-kedve szerint helyezte a vajdai székre és tette le a vajdákat, mihelyt az új trónkövetelőktől előnyösebb ajánlatokat kapott. Ennek az oka az volt, hogy a trónöröklés kérdése nem volt rendezve, s az nyerte el a vajdai szé-

¹ A. D. Xenopol: Istoría Românilor din Dacia Trajana. 1896. Iassy. VI. k. 275 l.

ket, aki többet fizetett. Ezt bizonyítja az is, hogy egy velenzei olasz is megkísérelte a vajdai szék elnyerését, nagyon bízván aranyainak szép csengésében, mely oly kedves volt a török vezérek füleinek. Szándéka azonban nem sikerült, de nem azért, mintha tekintetbe vették volna külföldi származását, hanem azért, mert ellenfele, Tomşa Leon mintegy 300,000 lei-t költött el, hogy a befolyásos török vezérek fényes arcza mosolygóbbá váljék és teljesen meggyőződjhessenek, hogy egyedül Tomşa Leon alkalmas a havasalföldi vajdai székre.

Ezek a zavaros viszonyok Bethlen eddigi politikájának új irányt jelöltek ki, mert amint az oláh vajdaságokkal szemben folytatott politikájából világosan kitűnik, most élete vége felé komolyan kezdett foglalkozni azzal a gondolattal, hogy a két Oláhországot főnhatósága alá hajtva, erős keleti államot létesítsen.

Ez a gondolat nem volt új, már Báthory Istvánnak az agyában megfogamzott, midőn elnyerte a lengyel koronát, már akkor gondolt Erdélynek Lengyelországgal való szoros szövetekezésére, mely viszont alapja lehetett volna egy, a török ellen irányuló nagy európai szövetségnek; természetesen ebből az oláh vajdaságok sem maradtak volna ki. Ebből alakult ki az erdélyi fejedelmeknek az a terve, hogy Erdélyt a két oláh vajdasággal egyesítsék egy uralkodó alatt, ami Báthory István politikájának egyenes következménye volt s amit az erdélyi fejedelmek sohasem is hagytak figyelmen kívül, hanem több-kevesebb erélylyel és sikerrel, de mindig törekedtek ez eszme megvalósítására, mindig ott lebegett szemük előtt egy erős birodalom alkotása: a dácziai királyság.

Báthory István halálával rövid időre háttérbe szorult ugyan ez a törekvés, de nemsokára Báthory Zsigmond alatt oly hatalmasan tűnt elő, hogy félreismerni, félremagyarázni nem lehet. Zsigmondot Báthory Gábor követi e törekvésében, majd Bethlen Gábor karolja föl ezt az eszmét, ő akarja megvalósítani. Erre mutat az a törekvése, hogy olyan oláh vajdák üljenek a vajdai széken, kik készségesen engedelmeskednek neki és szolgálataira mindig készen állanak. Bethlen arra gondolt, hogy Gusztáv Adolf közreműködésével megszerzi a lengyel koronát

s erre a porta beleegyezését is megnyerte, sőt a szultán megparancsolta a tatár kánnak, hogy bármikor szükséges, azonnal a legnagyobb sereggel siessen Bethlen segítségére. Azonban e magasan szárnyaló terv nem valósúlhatott meg; a kiváló fejedelem épen akkor halt meg, midőn terveire nézve legjobban alakultak a viszonyok Nyugat-Európában is, meg Keleten is. Nem valósúlhatott meg az a törekvése, hogy Keleten Moldva és Havasalföld, sőt Lengyelország bevonásával is Erdélyt egy hatalmas birodalommal fejlessze, olyan birodalommal, mely hivatva lett volna az egész Európa képét megváltoztatni, mely döntő befolyást gyakorolt volna Európa politikájára. És mindez megghiúsult, megakadályozta Bethlen Gábor halála, mert ha ez be nem következik, épen ebben az időben és ha Bethlen „a sógorával, Gusztáv Adolffal egyszerre húzza ki a kardját“ a protestáns dáciai királyság eszméje valószínűleg nem maradt volna továbbra is ábrándnak.

